

הדרך הנכונה בהוראת התנ"ך

ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף עניינם כפי כחו, ודבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עילה אל יהי קל בעיניו ולא יהרוס לעלות אל ה' פן יפרוץ בו. ולא תהא מחשבתו בו כמחשבתו בשאר דברי החול. בא וראה כמה החמירה תורה במעילה, ומה אם עצים ואבנים ועפר ואפר כיון שנקרא שם אדון העולם עליהם בדברים בלבד נתקדשו, וכל הנוהג בהן מנהג חול מעל בהן, ואפילו היה שוגג צריך כפרה, קל וחומר למצות שחקק לנו הקדוש ברוך הוא שלא יבעט האדם בהן מפני שלא ידע טעמן ולא יחפה דברים אשר לא כן על ה' ולא יחשוב בהן מחשבתו כדברי החול.

רמב"ם, סוף הלכות מעילה.

ביאורם של דברי הרמב"ם: התורה האלוקית היא רחבה מני ארץ ועמוקה מני ים. אם אדם נגש לתורה בכלי שכלו המצומצמים, אם אדם מעריכה לפי השגתו האפסית — הוא מוריד את התורה לדרגת שכלו ולהשגתו ואין לך הוצאה להולין ומעילה בקודש גדולה מזו. האדם צריך לדעת, שכשם שיש גבול לחושים, כשם שאין אדם יכול לראות מעבר למרחק מסוים, כן יש גבול לשכלו של האדם. לכן אינו יכול להעריך את התורה לפי השגתו הוא, אלא עליו לקבל את באורי חז"ל לכל מלה ואות שבתורה. לשון התורה אינה הלשון הרגילה שאנו משתמשים בה ואיננה לפי מושגינו. וכדי להבינה — צריך האדם ללמוד תורה לשמה בקדושה ובטהרה. צריך האדם להיות בעל השגה כבירה ובידו קבלה נאמנה איש מפי איש. לכן רק בעזרת שלשלת הקבלה של חז"ל, שידעו לדרוש ולהסביר כל אות ותג שבתורה, יכולים אנו להבין משהו. לפי מדת השגתנו, בדברי התורה. דברי הרמב"ם נוגעים לכל ענין שבתורה: הלכה, אגדה, דין וספור. את כולם לא יוכל האדם להעריך לפי שכלו. אבל זהירות יתר נדרשת בחלק הספורי, בו כל טעות נערערת את יסודותיו של עם ישראל, ובחלק זה — הטעות מצויה.

וכל שכן שאסור לו לאדם לומר שדברי התורה באיזה ענין הם מיותרים או שהם צריכים להכתב בצורה אחרת כי בזה הוא נכלל בין הכופרים בתורה שנידונים לדורי דורות ואין להם חלק לעוה"ב. כופר בתורה הוא האומר אפילו על אות אחת שבתורה שלא נאמרה מפי הגבורה. כך מוסכם בכל הפוסקים. גם אסור לומר על דברי תורה מסוימים שהם יותר חשובים מדברי תורה אחרים. וכן מצאנו שאמירת עשרת הדברות בקריאת שמע נתבטלה מפני תרעומת המינים, שלא יאמרו שעשרת הדברות הן עיקר התורה. וכן הרמב"ם משיב בתשובה שלא לקום במיוחד לקריאת עשרת הדברות (כמנהג קצת מקומות) כדי שלא יאמרו שיש הבדל בין דבר אחד בתורה למשנהו. ברור, איפוא, שלכל התורה חשיבות שווה, בין עשרת הדברות בין «ואחות לוטן תמנע»; כולה נאמרה מפי הקב"ה.

* שיחה שנאמרה ע"י הגאון רבנו אהרן קטלר זצ"ל באסיפת מתנכים בעשי"ת תשכ"א. גרסם ע"י אחד השומעים. עובד מתוך הנדפס בילקוט מדה כנגד מדה של הרב אליהו בלאך.

מיסודי התנ"ך התורתי — להקנות לתלמידים את הגישה הנכונה לתורה, את ההערצה וחרדת הקודש לתורה ולאנשים המוזכרים בה. במיוחד בדורנו, שדעת-תורה מועטת והעם-הארצות גוברת, יש לתנ"ך את התלמידים לגשת בצורה הנכונה לתורה. מגישה מוטעית לתורה רוכשים דעות כוזבות והשקפות מסולפות על כל הנוגע לתורה ולאמונה והבנה מוטעית של מאורעות העולם. לו היתה גישה נכונה לתורה, היתה נטעת בחניכים אהבת תורה והיתה משתגית השקפתם על מהותו של עם ישראל ויעודה, על תפקיד האדם ותכליתו. תפקידו של המורה והתנ"ך הוא להסביר לתלמידים את התורה בצורה האמיתית המקובלת בחז"ל ולעקור את המושגים המוטעים שנקבעו בלבבות התלמידים בהשפעת הרחוב.

ר' אליעזר הגדול אמר: אילו היו כל הימים דיו, כל החורשות קנים כל האנשים לבלרים וכל הרקיע גייל — גם אז לא היו מספיקים לכתוב את כל דברי התורה שקבל מרבותיו. וכל תורתו — לעומת מה שידעו רבותיו — לא נחשבה אלא כמכחול הטובל בים. רואים אנו את המרחק בין ר' אליעזר הגדול לבין רבותיו — וההבדל ביניהם היה דור אחד בלבד. לפי זה אי אפשר לשער את המרחק בין דורנו לבין דורות התנאים והאמוראים ועל אחת כמה וכמה לדורות האבות. לכן כשמלמדים פרשה במעשי האבות, צריכים להסביר לתלמידים שאין המדובר באנשים רגילים בעלי מדות ורצונות כשלנו. מדובר באנשים נקיים מכל שאיפה ורצון עצמי, שאין אנו יכולים להשיג את מדרגתם. כשם שאין לנו קנה מדה להעריך מלאכים, כך אין לנו אפשרות להעריך את האבות ולהשיג את מדרגתם.

מיסודי התורה, שבכל אות שבתורה תלויים סדרי בראשית וכלולים בה שמים וארץ וכל צבאם, חמישים שערי בינה, ועולמות אין מספר. לכל אות מקום קבוע ומסוים במערכת היצירה כמאמר חז"ל, אסתכל באורייתא וברא עלמא. מעתה תובן האזהרה לבלבל במסכת ערובין: אם אתה מחסר או מיתר אות אחת בתורה אתה מחריב את כל העולם.

בתורה כלולים כל מאורעות העבר ההוה והעתיד של כל הבריאה, של עם ישראל ושל כל יחיד, כמובא בשם הרמב"ן ובשם הגר"א. אנו רואים שכל מה שקרה לעם ישראל במשך כל הדורות, כתוב בתורה במפורט. כן מוצאים בה עצות לכל מקרה. הגר"א הראה מראות אלקים ממש, שכל דברי חז"ל בנגלה ובנסתר, בשני התלמודים, בספרא ובספרי, בתוספתא ובמדרשים, בוהר וברעיא מהימנא, בספרא דצניעותא ובספר יצירה, ועוד — לכולם הראה מקור מפורש בתורה שבכתב בריוח בלי שום דוחק. כן הראה הגר"א את המקור במשנה לכל תוספתא. והגר"א לא היה בעבר הרחוק, החפץ-חיים הכיר אנשים שזכו לראות את הגאון.

מעשי אבות סימן לבנים! זאת אומרת: הם מלמדים את הבנים איך להתנהג. הרמב"ן בסוף ספר בראשית² מוסיף שמעשי האבות הם יצירה לבנים, שהאבות יצרו בהתנהגותם את עתידו של עם ישראל. נציין מספר דוגמאות:

הבטחת ה' לאברהם בברית בין הבתרים היתה לעשר ארצות, אבל ישראל נחלו רק שבע. הבטחת השאר — קיני קניזי וקדמוני — תתקיים לעתיד לבא³. הטעם הוא: ה' אמר לאברהם התהלך בארץ לארכה ולרחבה כדי שתהא נוחה לכבש לכניך. ברדיפתו אחר ארבעת המלכים נאמר "וירדפם עד זן... וירדפם עד חובה משמאל לדמשק"⁴.

חז"ל אמרו שאין עיר בשם "חובה". הכתוב קורא לזן "חובה" כי שם נתחייבו ישראל בעגלי ירבעם, לכן תש שם כמו של אברהם. בין שאברהם לא רדף אחרי המלכים אלא עד זן — לא הצליחו ישראל לכבוש יותר ולא נחלו את שלשת הארצות הגותרות.⁶ אברהם יצא ממצרים "כבד במקנה בכסף ובזהב".⁷ זו היתה סלילת הדרך לבני ישראל לצאת ממצרים ברכוש גדול.⁸ בהקדמה למכות במצרים ועל הים, היו הנגעים הגדולים שבאו על פרעה על דבר שרה? במצרים היו ישראל, כידוע, בתכלית הצניעות.⁹ אחת היתה — ופרסמה הכתוב!¹⁰ מנין זכו ישראל לכוחות אלה של צניעות, שאעפ"י שהמצרים השטופים בזמה העבידים בפרך ושלטו בגופם, בכל זאת לא יכלו לבטל את הצניעות של בית יעקב? אומרים חז"ל¹¹ שבכחה ובזכותה של שרה נגדרו הנשים ובכחו ובזכותו של יוסף הצדיק נגדרו האנשים. זאת אומרת שצניעותם של שרה ויוסף נטעו את כח הצניעות בישראל.

יוסף ליקט את כל הבסף במצרים — זו היתה הכשרת הדרך לעם ישראל, לוינצלו את מצרים". חז"ל אומרים: עבור המים שנתן אברהם לאורחיו ע"י שליח (יוקח נא מעט מים)¹² שלם הקדוש ברוך הוא לבניו על ידי שליח¹³ (וירם משה את ידו ויך את הסלע)¹⁴; בלחם שלקח אברהם בעצמו (ואקחה פת לחם)¹⁵; שולם לבניו על ידי הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו (הנני ממטיר לכם לחם מן השמים).¹⁷ מכל הדוגמאות נלמד שמעשי האבות לא היו פעולות סתמיות, כי אם מעשים מכוונים לבנין עתידו של עם ישראל ושל העולם כולו.

יצחק ושמעאל

כשנגשים לענין ישמעאל ויצחק בהשגות של אנשים פשוטים, בפרט בדור הזה, אפשר לטעות שהיתה כאן תגרה בין שתי נשים על זכויות בניהן. מחשבה זו היא כפירה ממש ואסור להעלותה על ההעת. מחשבה זו אינה עומדת גם במבחן השכל, הרי הקב"ה צוה לאברהם לשמוע בקול שרה, בסתם תגרה בין שתי נשים לא היה הקב"ה מצוה כזאת. יתר על כן, מעשי האבות, שכפי שאמרנו היו יסודות לבנין עם ישראל והעולם כולו, לא יכלו להיות מושפעים מנסיות ומרצונות עצמיים.

כדי להבין ענין זה לפי איכות השגתנו, צריך לדעת שאין אבות אלא שלשה, ואילו היה פגם כלשהו באבות, ויהיה זה פגם דק מן הדק, היתה כל מציאותו של עם ישראל משתנה — מתן תורה, הגאולה ויום הדין העתידיים לבא מכח האבות ומהשפעתם על צאצאיהם. ידועה גם השפעת הסביבה על האדם ואפילו על הגדול שבענקים. מי לנו גדול מיעקב אבינו — ורצה להתרחק מלבן דרך שלשת ימים!¹⁸ חז"ל למדו מכאן שדרך שעבר בה רשע מזקת שלשה ימים!¹⁹ בן ידוע, שככל שהאדם גדול יותר, השפעתו חזקה יותר, ישמעאל היה בדרגת חכמה גבוהה מאד, הן משום היותו בן אברהם והן משום חנוכו שקבל מאברהם, על כל צעד ושעל. לכן היתה השפעתו חזקה.

שרה פחדה מהשפעה אפשרית על יצחק — אפילו דקה מן הדקה — מצדו של ישמעאל. אף שיצחק היה במדרגה גבוהה לאין ערוך והשפעתו של ישמעאל לא יכלה להזיזו כמלוא הנימה, צריך היה יצחק להשקיע כח כלשהו כדי למנוע את השפעתו של ישמעאל. לולא ישמעאל, יכול היה יצחק לנצל כח זה להתעלות נוספת. אברהם, לעומת זאת, רצה לחנך את ישמעאל. אם כי ידע אברהם שאין דמיון כלל בין מעלתו של יצחק לבין מעלתו של ישמעאל, רצה להעלות את ישמעאל לפי מה שהוא ראוי, לכן התנגד לשלחו.

היתה זו מחלוקת לשם שמים, כמחלוקת בין שני תנאים — בלי כל רצונות עצמיים — איזו שיטה נבונה יותר. הקב"ה פסק ששרה צודקת בענין זה (אולי זה מבינה יתירה שנתנה לגשים, עיין נדה מה: ועוד אמרו ז"ל כי אשה מכרת באורחים). ועיין רש"י

וירא כיא ייב דיה שמע בקולה — בקול רוחיק שבה, למדנו שהיה אברהם טפל לשרה
בנביאות.

רשיי בחומש²² מביא בשם חז"ל²¹ שהפסוק „כמתלהלה יורה זיקים חצים ומות ואמר
הלא משחק אני²⁴, נאמר על ישמעאל. יתכן ש„חצים ומות“ אלו היו מחשבות ורצונות,
דקות וזעירות עד למאד, שהיו עלולים לפגוע במשהו ביצחק, והיה יצחק צריך לדחותם
מעליו. בלי ישמעאל, היה יצחק משתמש בזמן מועט זה לעלות יותר במדרגתו.
אנו מוצאים בחז"ל²⁵ שאברהם נצטווה על העקדה בלילה שישמעאל בא לבקרו
מן המדבר. נסיון אינו רק להראות לעולם צדקו של אדם, אלא גם הרמה לאדם, מלשון
„נס“ כמובא בחז"ל ובראשונים²⁶ משום שבהוצאת הדבר הטוב מן הכח אל הפועל מתרומם
האדם. לכן אפשר לומר שבלילה שישמעאל בא, מיד נצרך יצחק להרמה.
בצורה כגון זו צריך ללמוד וללמד פרשה במעשי האבות. לא חלילה בהשגת
השוק, אלא בהבנה ובידיעות המצטברות לאחר עיון והתעמקות בדברי חז"ל ורבותינו
הראשונים. זאת לדעת כי כל השגתנו, אף לאחר העיון בדברי רבותינו, היא כטפה
מן הים לעומת עצמיות הענינים כמו שהם.

עשו והברכות

בפרשת תולדות קשה להבין מדוע אהב יצחק את עשו ומדוע רצה למסור לו
את הברכות. חז"ל אומרים²⁷ שביום שנפטר אברהם, עבר עשו חמש עברות, וביניהם —
כפירה בעיקר. למדו זאת מהפסוק: למה זה לי בכורה²⁸ — „זה“ מכוון להקב"ה שנאמר
זה קלי ואנוהו²⁹ קשה איך תתכן כפירה בעיקר אצל עשו שגדל והתחנך אצל האבות;
ראה את אברהם עד היותו בן ט"ו; וראה את יצחק; את כל הנהגת ה' אתם שהיתה
למעלה מהטבע; ואת השראת השכינה על כל התנהגותם והנסים הגלויים שהיו תדירים
אצלם? ידוע שמי שראה את הגר"א זצ"ל לא יכול להיות כופר, ק"ו לעשו שהתחנך
אצל האבות. עוד תמוה ממקראות מפורשים בתורה שעשו זעק „צעקה גדולה ומרה עד
מאד“³⁰ על שלא קבל את הברכות. ואם היה כופר, מה היה אכפת לו ברכותיו של אביו
הוקן ומה היתה הזעקה הגדולה, שכמה אינו מוצאים בכל התורה?

מפורש שעשו היה מאמין גדול מאד וידע שהקב"ה מסר את הברכות לאברהם,
ושמסר אותן שוב ליצחק³¹ ושאותן הברכות הן לדורי דורות והשפעתן עצומה על כל
הבריאה עד סוף כל הדורות. עשו הכיר בודאות ברורה את ערך האבדה בהפסד הברכות
וזה כאב לו מאד. בתיבת „זה“ שחז"ל דרשו ממנה שכפר בעיקר מוכח שהיה בעל הכרה
עצומה, כמו אדם הרואה בחוש ואף הרבה יותר. אנו מוצאים בכל התנ"ך תיבת „זה“
דוקא בדבר העומד לפני העינים ממש, למשל „זה קלי ואנוהו“ — דרשו חז"ל³² שהראו
באצבע על הקב"ה כביכול. בסוף תענית³³ אר"א: עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים
הוא יושב ביניהם בגן עדן וכל אחד ואחד מראה באצבעו שנאמר „ואמר ביום ההוא
הנה אילוקינו זה קוינו לו ויושיענו, זה ה' וגו'“ (ישעיהו כ"ה ט'). „זה הדבר אשר
צוה ה'“³⁴ — דרשו חז"ל ששכינה מדברת מתוך גרונו³⁴ במקום אחד בתורה לכאורה
אינו בן: „כי זה משה ואיש לא ידענו מה היה לו“³⁵ והרי משה לא היה שם? לכן אומרת
הגמ' בשבת פ"ט. שהשטן הראה להם דמות מטתו של משה פורחת באויר. אי"כ כשאמר
עשו „למה זה לי“, ופרשו חז"ל „זה“ בכוננה לבורא ית', מוכח שהוא לא רק האמין
במציאות ה', אלא הכיר הכרה ברורה ומוחשית בנוכחותו יתברך שמו כאדם המכיר
בתבירו ועומד לפניו.

הפירוש של כפר בעיקר הוא כך: כידוע נטע הקב"ה בכל אדם את כח הבחירה
כדי שיזכה האדם על ידי בחירתו בטוב. ככל שהכרת האמת גוברת באדם, גובר בו גם

צד היצר כדי לשמור על שווי המשקל. לכן כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו³⁷ באדם המכיר הברה מלאה אמינית. איך יכול היצר לפתותו לעבור על פי ה' ? לזה ניתן כח רדיפת החומר, היכול לפתותו לבחור בזה העולם ולהפקיר עצמו וכל נצחיותו ואפילו אם ידע את הולדתו לנצח נצחים שיצא מפעולותיו (כמאמר רבה בשבת ל"א מאי דכתיב "זה דרכם כסל למר", יודעים רשעים שדרכם למיתה וכו'), בכל זאת מסיתו היצר לעבור. לכן אעפ"י שהיו לעשו השגות כבירות (מלבד זה היו מצוות שהיתה לו בהן עבודה בבירה, כגון כבוד אב, שרשב"ג אמר עדיין לא הגעתי לחצי כבוד שכיבד עשו את אביו), בכל זאת היתה לו בחירה מאוונת והוא בחר בצד החומר. כגון זה אנו מצאים בירבעם בן נבט, להבדיל, שבתורתו אין דופי ושתפסו הקב"ה בבגדו ואמר לו חזור בך, למרות היותו בעל השגות עצומות, בכל זאת העמיד עגלים משום כבודו.

ביאור ה"כפירה בעיקר" של עשו הוא, שלא התחשב ב"זה". אעפ"י שהוא הכיר בו, לא היה חשוב לעמוד מול רצונותיו החומריים וכאילו אינו. זוהי "מרידה בפלטין של מלך" — מכיר את בוראו ומורד בו בשביל רצונות חמריים. מזה נבע בזוי הבכורה. הבכורה היתה ענין רוחני, עבודת ה' היתה בבכורים והתקרבות יתירה לעבודת ה' כמבואר ברמב"ן³⁸ עשו הפקיר את כל נצחיותו וכיזה אותה בשביל עניני העולם הזה. חז"ל דורשים⁴⁰ על הפסוק: "חכמת המסכן בזויה" (קהלת ט' ט"ז) — זה הדורש ואינו מקיים (קה"ר ס"פ ט). זהו תכלית הבזיון — להיות בעל השגות גבוהות ועם כל זאת ללכת אחר החומר. זהו הביאור ב"ויבד" עשו ועל כן אמר עליו הנביא, בזוי אתה מאד⁴¹ באדרת אליה⁴² מובא בשם הזוהר: "רישיה דעשו בהדי אבוהון דעלמא גניד, היינו כמפורש בחז"ל⁴³ שראשו של עשו נקבר במערת המכפלה וזאת משום השגותיו הגדולות והגבוהות. ראיה מפורשת להסבר זה, שכופר בעיקר אינו הבלתי-מאמין אלא זה שאינו מתחשב, אנו מוצאים בדברי חז"ל על הנאמר בתהלים י': "רשע כגובה אפו בל ידרוש אין אלוקים כל מזמותיו"⁴⁴ גובה אפו מורה על כעס כמפורש בגמרא⁴⁷ צריך להבין: וכי אדם שכועס גהפך לכופר ח"ו, מדוע קורא עליו הכתוב "אין אלוקים"? לכן תרגמו חז"ל (גדרים ב"ב) אמר רבה בר"ה: כל הכועס אפי' שכינה אינה חשובה כנגדו. לא שאדם הכועס מבחיש מציאות הבורא, אלא אינו מתחשב בבורא. כשאדם כועס אינו שליט על עצמו, אלא הכעס שולט עליו. אנו רואים זאת בחוש, כשאדם כועס אינו מתבייש אפילו מאנשים רבים, גדולים וחשובים, ואפילו אם תוא שכינה כנגדו יעשה את מה שכעסו יטהו אליו. הגמרא אומרת "שכינה אינה חשובה כנגדו" היינו, אפילו שכינה כנגדו, בכל זאת אינה חשובה.

אף כי ידע יצחק את מדרגתם של עשו ויעקב, רצה לתת את הברכות ואת ירושת הארץ לעשו, כי יעקב בולו קודש קדשים ואין פסול במיטתו וגם זרעו שבטי י"ה כולו קודש. על כן רצה יצחק שיעקב זרעו לא יהיו טרודים כלל בעניני גשמיות של ואספת דגן, אלא שיהיו כולם ממלכת כהנים וגוי קדוש. כמו שאמר הקב"ה לישראל לפני מתן תורה: "והייתם לי סגולה מכל העמים... ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש... ואמרו במכילתא יתרו י"ט ר"י: מכאן אמרו — ראויים היו כל ישראל לאכול בקדשים עד שלא עשו העגל, משעשו העגל נטלו מהם ונתנו לכהנים. עם ישראל יזכה להיות כן לעתיד לבא כמו שנאמר בישיעו (ס"א ה—ו): "ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני גבר אכריכם וכורמיכם ואתם בהגוי ה' תקראו משרתי אלוקינו יאמר לכם". רצה יצחק שעשו זרעו יקבלו את ירושת הארץ ויספקו לבני ישראל את צרכיהם החמריים. על ידי זה ישתמר גם זרע עשו בדרך של עבודת ה' לפי מדרגתם ולא יאבדו לגמרי. רבקה ראתה שאין זה כדאי שיעקב יצטרך לעשו בכל צורה שהיא, אלא עליו להפריד לגמרי מעשו. לכן רצתה שיעקב יקבל את הברכות וירושת הארץ. זו היתה

שוב⁵¹ כמחלוקת תנאים בהלכה והקב"ה פסק כרבקה ומן השמים סבכו שיעקב יקבל הברכות. באופן כזה צריך ללמוד מעשה הכתוב בתורה, מתוך עיון בדברי חז"ל והראשונים. גם לאחר זאת אין אנו מבינים אפילו בגרגרי חול לעומת כל הבריאה, בהשוואה לעומק הענינים בעצמם.

יעקב ורחל

והנה למשל עוד פרשה שאנשים מן השוק מבינים אותה בצורה מסולפת: פרשת יעקב ורחל. כתוב בתורה ורחל היתה יסת תואר ויסת מראה וכו' ויאהב יעקב את רחל וכו'.⁵² בכל היחס שהיה בין יעקב ורחל, אם מעריכים פרשה זו בתערובת כל שהיא של רצונות אז ממש סוגעים ביעקב אבינו שדמותו חקוקה בכסא הכבוד.⁵³ ובכלל אין כל פשט בפרשה לפי הערכה זו, כי אילו היה ביאור הענין כתרגומם המילולי של המסוקים, מדוע התנדב יעקב לעבוד שבע שנים לפני גישואיו? לבן לא הציע את זה, אלא יעקב מעצמו. ואם היה כאן ענין של רצון, היה יעקב מוצא לו הצעה אחרת. ועוד: מה הביאור של "ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה"? הרי ידוע שבאשר אדם רוצה משהו כל שעה שמבדילה בינו לבין מילוי רצונו נמשכת אצלו כשנים, וא"כ שבעת השנים היו צריכות להיות בעיני יעקב כיובלות ולא כימים אחדים. גם קשה להבין איך אחר כל זה לא הבחין יעקב שנתנו לו את לאה במקום רחל?⁵⁴

ודאי וודאי שביאור כזה הנו סילוף המקרא, חרוף וגדוף. ישנם כמה הסברים על פי חז"ל לפרשה זו, והנה אחד ההסברים הפשוטים. כידוע אצל אברהם לא היה עוד גמר הבנין של כלל ישראל, שהרי עדיין יצא ממנו ישמעאל.⁵⁷ גם בזרעו של יצחק היה עשה⁵⁸ לעומת זאת יעקב היתה מטתו שלמה⁵⁹ "ויהיו בני יעקב שנים עשר". יעקב היה בחיר האבות וזכה להקים את בית ישראל. יעקב ידע שעליו לעבור צירוף אחר צירוף וזיכוך אחר זיכוך כדי שיזכה להוליד שבטי י"ה. לכן יעקב לא גשא אשה בהיותו בן ארבעים, כשם שעשה אביו יצחק, ואפילו כשנשלח מבית אביו לשאת אשה,⁶¹ והיה אז בן שישים ושלוש, ישב על החורה בבית עבר ארבע עשרה שנה כפי שמוכח בפירוש בספוקים.⁶² לביתו של לבן הגיע יעקב בהיותו בן ע"ז שנה ובכל זאת הרגיש שעדיין יש לו לעלות מעלה מעלה ולעמוד במדרגתו גם בבית לבן, כדי להכין את בני ישראל לשמור על מדרגתם גם בין האומות. על-כן הציע "אעבדך שבע שנים" וכו'. באותן שבע השנים טיהר וקידש את עצמו כאמור "עם לבן גרתי". בעבודת הצאן היו ענינים גדולים שאפס קציהם אנו רואים. היו לו דינים שאינם נמצאים ב"חשן משפט": "הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה ותדד שנתי מעיני".⁶³ בהנהגות כאלו אין שכיר חייב. הגמרא בסוף השוכר את הפועלים⁶⁴ קוראת לזה "נטירותא יתירתא". לאחר שבע שנים, כשהרגיש יעקב שהגו ראוי להוליד שבטי י"ה אמר "מתי אעמיד י"ב שבטים". ובכל זאת היתה רצון ההשגחה לתת לו את לאה לפני רחל. מכל זה אנו רואים את ההכנה הכבירה שהיתה נצרכת להתחברות יעקב ורחל.

ידוע כי רחל היתה עיקרו של בית. אפילו בני יהודה מצאצאי לאה הודו בזאת כמובא במגילת רות בברכה שבועז נתברך.⁶⁵ מדוע היתה רחל עיקר הבית? יתכן שיש למצא דרך בענין זה על פי ההקדמות הבאות: כידוע היה כל אחד מהאבות אב למדה מיוחדת: אברהם היה אב למדת החסד, יצווק היה עמוד העבודה ויעקב היה יסוד התורה. אין הביאור ששאר המידות לא היו בכל אב כי על אברהם נאמר "וישמור משמרתי מצותי חוקותי ותורותי". אלא הביאור הוא שכל אחד מהאבות היה אב למידה זו ועיקר תפקידו היה לבנות את המידה הזאת. כמו שידוע עיקר האדם הוא בן הדיבור ("ויהי האדם לנפש חיה", מבאר התרגום "לרוח ממלא").⁶⁷ וברוחניות האדם יש ג' חלקים: נפש, רוח ונשמה. התורה היא בחלק הרוח כמובא בגר"א בכמה מקומות. חז"ל אומרים⁶⁸ על הפסוק "האמנם אלם צדק תדברון", מה אומנותו של אדם בעולם הזה? ישים עצמו כאלם,

יכול אף בדברי תורה, ת"ל "צדק תדברון". אנו רואים שעיקר תפקידו של אדם בעולם הזה הוא בכח הדיבור, ובכח זה יש שני ציוויים: לחיוב ולשלילה. השלילה היא "ישים עצמו כאלם", וזוהי אומנות ממש, והחיוב הוא "צדק תדברון". מובא באלשיך ובגרי"ל שתאשה היא במדרגת שמירה ועיקר צויהם הם בשב"ואל-תעשה, והאיש מדרגתו הוא קיום ועיקר צויהם הם קום-ועשה. זה ממש בטבע האיש והאשה. לפי זה ניתן להסביר למה פטורות נשים ממצות תלמוד תורה שמצוה זו היא מיסודי היהדות וחייבים בה בכל רגע. וכן למה פטורות נשים ממצוות עשה שהזמן גרמא. ההסבר הוא שמדרגת האשה היא השמירה ותפקידה הם בעיקר בשב"ואל-תעשה שבכח הדיבור ולכן היא פטורה מתלמוד תורה ומחלק ממצוות עשה.

לפי זה אפשר להסביר את ענין יעקב ורחל. יעקב כאמור היה יסוד התורה: "תתן אמת ליעקב" ואמת נאמר על התורה. אם כן היה הוא הקום-ועשה שבכח הדבור. לכן בת-זוגו היתה צריכה להיות מהשב"ואל-תעשה שבכח הדיבור. רחל, אומרים חז"ל תפסה פלך השתיקה ולכן תפסו בניה בפלך השתיקה. עם כל השתוקקות להיות אשת יעקב ואם שבטי י"ה, שתקה רחל ולא ספרה ליעקב על הרמאות שלבן מתעתד לרמותו. ולא עוד אלא שמסרה סימניה ללאה. לכן גם בניה תפסו בפלך השתיקה. אבנו של בנימין בחושן היתה ישמה ודרשו חז"ל⁷¹ שזה מרמוז על "יש מה ושותק". למרות שבנימין ידע על מכירת יוסף לא גילה זאת לאביו. על שאל נאמר: "ואת דבר המלוכה לא הגידו" באסתר נאמר: "אין אסתר מגדת מולדתה וכו'".⁷² לכן יעקב עמוד-התורה ורחל יסוד-השתיקה היו מתאימים ביותר זה לזו. "יסת תואר ויסת מראה" ביאורו גם כפשוטו אבל גם במדרגות תרוחניות כפי שהגרא מסביר במשלי. לכן רצה יעקב לשאת את רחל כי היא היתה עיקר זיווגו ועקרת-ביתו. לפי זה גם נבין מדוע היו שבע השנים בעיני יעקב כימים אחדים. כי מטרת יעקב היתה להקים את בית ישראל ובכל יום ויום הוא ממש הקים את בית ישראל בהתנהגותו. באופן כזה מתבררים הדברים באור אחר לגמרי.

מדה כנגד מדה

בכל התורה ובדברי חז"ל אנו מוצאים אלפי ענינים של מדה כנגד מדה. כמה מהם מפורשים במקרא, וכמה נמצאים בדברי חז"ל. לדוגמא: המדרש אומר שדניאל, חנניה, מישאל ועזריה, שהיו מורע יהודה, נצלו בזכותו. הקב"ה אמר ליהודה "אתה הצלת את יוסף מן הבור ואת תמר, פרץ, וזרח מכבשן האש, חייך שאני מציל את דניאל מגוב האריות ואת חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש".⁷⁴ שוב אנו מוצאים⁷⁵ שבשכר שיהודה מלך השבטים, הסכים להיות עבד עולם תחת בנימין במעשה הגביע, זכה שיהיה לו חלק בבית-המקדש שעמד בחלקו של בנימין, כאמור בגמרא⁷⁷ שכן ניבא משה "ידיד ה' ישכח לבטח עליו חוסף עליו כל היום ובין כתפיו שכך".⁷⁸ וכן הוא בנבואת יעקב⁷⁹ — עיין בתרגומים. וגם ליהודה היה חלק בבית-המקדש כי "רצועה יוצאת מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין ובה מזבח בנוי". וכן כתוצאה ממעשה הגביע היה קשר עולם בין יהודה לבנימין. למשל: כשנחלקה הארץ בגורל היו יהודה ובנימין סמוכים זה לזה, וגם בשעשרת השבטים נפרדו ממלכות יהודה בימי ירבעם נשאר שבט בנימין במלכות יהודה.

כידוע, מחיית עמלק ובניית בית-המקדש, מקום השראת השכינה, תלמים זה בזה.⁸⁰ ומתאי-טעמא שלשת המצוות שנצטוו ישראל בכניסתן לארץ הם: למנות להם מלך, למחות זכרו של עמלק ולבנות בית-המקדש⁸¹ כמו שאמרו חז"ל על הפסוק "כי יד על כס י"ה מלחמה לה' בעמלק"; אין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה שמו של עמלק. טעם הדבר הוא כי כדי לבנות מקום לחשראת השכינה צריך להחליש ולהכניע את תכלית הרע. ולכן קודם הקמת המשכן וקודם בנין בית-המקדש הראשון והשני היה צורך להחליש את

עמלק. עיקר מקום המשכן היה שילה בנחלת אפרים ששם עמד המשכן יותר משלש מאות שנה⁸² וגם שילה נקראת מנוחה כמ"ש "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה". ודרשו רז"ל "מנוחה" זה שילה; "נחלה" זה בית עולמים. כיון שמקום המשכן היה בנחלת אפרים לכן החלשת עמלק לפני הקמת המשכן היתה על ידי יהושע משבט אפרים. בית-המקדש היה בנחלת בנימין, וע"כ הכנעת עמלק לפני הקמת בית ראשון היתה ע"י שאול משבט בנימין וכן הכנעת עמלק לפני בניית שני היתיה ע"י מרדכי ואסתר מבני בנימין.

מובא במדרש⁸³ שהמן שאל את מרדכי "מדוע אינך משתחוה לי כמו שיעקב זקנך השתחוה לעשו זקני"? ענה לו מרדכי שבנימין לא השתחוה לעשו היות שעדיין לא נולד אז, ולכן נבנה בית-המקדש בחלקו. ומרדכי היה מזרע בנימין ועל כן לא השתחוה להמן. כיון שגם ליהודה היה חלק בבית-המקדש צריכה היתה הכנעת עמלק להיות גם ע"י שבט יהודה. לכן לפני בית ראשון הכה דוד את עמלק כמו שכתוב בש"א ל' "ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם"⁸⁴ וכן לפני בניית שני היתיה מחיית עמלק ע"י מרדכי שהפסוק אומר עליו "איש יהודי"⁸⁵ "איש ימיני"⁸⁶ "ואחז"ל⁸⁷ שאביו מבנימין ואמו מיהודה, נמצא שמחייה זו היתה מכח בנימין ויהודה.

ביש נחלין דף קכ"ג ע"ב: אין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף שנאמר: "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה וכו'" איתיבי' "ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם". פירוש והלא דוד מיהודה היה ולא מיוסף, ומתמצת הגמ' שהיו עמו שרי אלפים ממנשה. ובזה יישב הגאון בעל עמודי אור⁸⁸ מדוע בפסוק "לפני אפרים בנימין ומנשה עוררה את גבורתך וגו'" (תהלים פ') מופיע בנימין בין אפרים ומנשה, ותרץ כי מחיית עמלק בפעם הראשונה היתה ביד יהושע מאפרים, ובפעם השניה על ידי שאול מבנימין, ואחר כך על ידי דוד שהיו עמו שרי אלפים ממנשה.

ישנו ספר נפלא "ספר גפלאות מתורת ה' יתברך" שיצא לאור לפני כתשעים שנה⁹¹ בו הוא מראה שכל נבואה שנאמרה לאבות נתקיימה במקום שנאמרה: בראשית ל"ה י"א — "גוי וקהל גויים יהיה ממך", והרי כבר נולדו השבטים. על פסוק זה אומרים חז"ל ש"גוי וקהל גויים" נאמר על בנימין, אפרים ומנשה. דבור זה נאמר במקום הגבול של שלשת השבטים. בבראשית י"ז ו' — "ומלכים ממך יצאו" — נאמר לאברהם בחברון, ומלכות בית-דוד תחילתה בחברון.⁹⁴

בפרשת העקידה: "כי ברך אברכך והרבה ארבה" וכו'⁹⁶ — והרי כבר נתברך אברהם והיה זרעך כעפר הארץ.⁹⁷ התרוץ הוא כי אנו מוצאים שהרבוי ביהודה ובבנימין היה עצום יותר מאשר בשאר השבטים. חילו של יהושפט כלל 780.000 מיהודה ו-380.000 מבנימין (דה"ב י"ז). מבנימין נשארו לאחר מעשה פלגש בגבעה⁹⁸ 600 איש ועד לתקופת יהושפט היה רבוי עצום כזה. רבוי זה היה מברכת "יען אשר עשית". כידוע היתה העקדה במקום המקדש שהוא בחלק יהודה ובנימין. לכן נתברכו שבטים אלה ברבוי מיוחד.

כל ההסברים האלה הגם פשט ממש. זה מראה שכל מלה בתורה מקיפה עולמות אין חקר. כל עתידו של עם ישראל ושל כל יחיד נמצא בה. כל הגלויות מפורשות בתורה — "מקצה הארץ ועד קצה הארץ"¹⁰⁰ — ואנו רואים בחוש שנתגשמו. התורה גם מבטיחה — "לא מאסתים ולא געלתים"¹⁰¹ דבר זה הגו פלא עצום שאומה תתפור בכל העולם ובכל זאת ישמרו על צביונם וישארו יהודים ודבר זה קיים ויתקיים.

התורה מדברת על העבר והעתיד כאחד. דבר זה מפורש בפסוק. בפרשת עריות כתוב "ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם"¹⁰³ הרי פסוק זה נאמר

בעודם במדבר וז' העמים היו עדיין בארץ, ואיך אומרת התורה „כאשר קאה" בלשון עבר? הביאור הוא, שהבורא יתברך הינו למעלה מן הזמן. עבר ועתיד הינם יחד אצלו. גלוי היה לו שהארץ תקיא את ז' העמים כאילו שהיה כבר אחר המעשה. אנו רואים מכאן שהתורה כוללת את כל מהלך הענינים מבראשית ועד סוף הדורות. ומה צריך עוד, והרי התורה אומרת „והיו בך לאות ולמופת ובורעך עד עולם" (דברים כח מו). „אות" פירושו האותות אשר תבואנה, גלוי העתידות. „מופת" הינו דבר שהוא בעצמו חוץ לדרך הטבע.

דברים אלה צריך לשנן לילדי ישראל, כי הבורות גדולה ושומעים ח"ו דברים העלולים להביא לידי כפירה ממש. לכן צריך לחזק את האמונה ולדעת שכל אות בתורה כוללת ענינים עמוקים של כל הבריאה, ועינינו רואות את אמיתותם כבר מאות בשנים. צריך להתעמק ולברר את כל הפרטים הנוגעים לפסוק לפני שמלמדים אותו לתלמידים, כי צריכים לנטוע בהם הכרה פשוטה, ההכרה שהיתה פעם הכרתם של כל היהודים, של בעלי בתים ושל בעלי מלאכה. ובכלל צריך לנטוע בהם דעות אמיתיות, יסודות האמונה והדת, אמיתיות התורה וכו', ועי"ז אפשר להכניס בהם אהבת תורה. צריך לעמול ולשאוב מכל המקורות בחז"ל באורים כדי להקנות יסודות אלה. „תורת ה' תמימה משיבת נפש"¹⁰⁵; אימתי היא משיבת נפש כשהיא תמימה,¹⁰⁶ ואז „משפטי ה' אמת צדקו יחדיר". צריך להקנות להם מושג בחז"ל, בתנאים, באמוראים, ובגדולי ישראל מאז ועד עתה; כי הקב"ה לא עזב חסדו ובכל דור נתן לנו חכמי התורה שבלעדיהם היתה ח"ו כל התורה שבע"פ מתמלאת שבושים ח"ו במשך הזמן, שידעו להעריך תורה ולגשת בחרדת קודש. וכל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכפרט מלמדי תנוקות של בית רבן. אנו רואים בחז"ל כמה צריך להזהר מטעות, וכל שכן בעניני דעות. ומי שנוהר מטעות הריהו מזכה הרבים. על ידי זה נוכל בעזרת ה' להקים דור של ת"ח וגדולי תורה ואמונה.

- 1 תנחומא, לך לך, ט. 2 רמב"ן, בראשית יב-ו; לו-מה. בכא בתרא, ק. בראשית רבה מ-ו
3 בראשית רבה מד-כג; רש"י, בראשית טו: יט. 4 בראשית יד: יד, טו, וברש"י.
5 סנהדרין צו. 6 נפלאות מתורת ה' יתברך, מאמר חופר מטמוני האבות, פי"ז. 7 בראשית יג-ב
8 ילקוט שמעוני א-סט: בראשית רבה מ-ו; פרקי דרבי אליעזר כו. 9 השוה תנחומא, לך לך ה.
10 ויקרא רבה לב-ה. 11 שם; רש"י, ויקרא כד-יא. 12 שיר השירים רבה, ד-ב.
13 בראשית יח-ד. 14 שמות רבה כה-ה. 15 במדבר כ-יא, הובא ברש"י, בראשית
יח-ד, בשמות רבה מובא שמות יז-ו. 16 בראשית יח-ה. 17 שמות טז-ד.
18 רש"י, בראשית לא-יט. 19 ילקוט תהלים תתמג. 20 נדה מה'ז. 21 בראשית כא-ב.
22 כא-י. 23 בראשית רבה, נג-יא. 24 משלי כו-יח. 25 פרקי דרבי אליעזר, לא.
26 רמב"ן, בראשית כב-א; ועיין אבן-עזרא שם. 27 בכא בתרא, טז: . 28 בראשית
כה-לב. 29 שמות, טו-ב. 30 בראשית, כז-לד. 31 רש"י, בראשית כה-יא.
31 סוטה, יא: . 32 תענית, לא. הפסוק מישעיה כה-ט 33 שמות טז-טז, לב; לה-ד;
ויקרא, ח-ה; ט-ו; יז-ב; במדבר לב-ב; לו-ו. 34 רעיא מהימנא פנחס רלב.
35 שמות, לב-א. 36 שבת פט. 37 סוכה, נב. 38 שבת, לא: . 39 ראה
רמב"ן במדבר טז-יט. 40 קהלת רבה, ט-טז. 41 קהלת, ט-טז. 42 בראשית,
כה-לד. 43 ענדיה ב. 44 עיין תרגום יונתן בראשית נ-יג ובפ"י יונתן. 45 סוטה, יג.
46 תהלים, י-ד. 47 נדרים, כב-ב. 48 שמות, יט-ו. 49 יתרו, ב-ב.
50 סא-ה,ו. 51 עיין, יצחק ושמעאל". 52 בראשית כט-יז, יח. 53 עיין תרגום
יונתן כ"ח-ב. 54 כט-יח. 55 כט-יט. 56 כט-כה. 57 בראשית, יז-יט, כ. 58 יהושע,
כד-ד. 59 רש"י, בראשית לה: כב. 60 בראשית רבה עו-א. 61 בראשית, כח-ב.
62 רש"י, בראשית כח-ט. 63 בראשית לא-מ. 64 בכא מציעא, צג. 65 רות,
ד-יא; רש"י בראשית לא-ד. 66 ח' שערים למהרח"ו; על חסד לאברהם - ספר הבהיר (פו).
67 בראשית, ב-ז. 68 חולין פט. 69 לא מצאנו. 70 (מגילה יג:) תנחומא
ויצא ו. 71 שוחר טוב טו-ו. 72 שמואל א', י-טז. 73 אסתר, ב-ב.
74 תנחומא, ויחי י. 75 לגבי בנימין - בראשית רבה עט-א; לגבי יהודה לא מצאנו.
76 בראשית מד-לג. 77 זבחים קיח: . 78 דברים לג-ב, ורש"י 79 אונקלוס
בראשית מט-כז. 80 עיין רש"י שמות יז-טז. 81 סנהדרין כ: . 82 זבחים קיח: .
83 אסתר רבה ז-ח. 84 שמואל א' ל-יז. 85 אסתר ב-ה. 86 שם.
87 מגילה יב: . 88 בכא בתרא קכג: . 89 סימן קכא אות א. 90 תהלים פ-ג.
91 הודפס בצילום, נוא יארק, תשכ"ט. 92 ביניהם ר' יצחק אלחנן מקאחנא, ר' אלכסנדר משה
לפידות מראסיין, והאדר"ת מפאניעוויז. 93 בראשית, יז-ו. 94 שמואל ב' ה-א-ד.
95 בראשית לה-יא. 96 כב-יז. 97 יג-טז. 98 כ-מז. 99 דברי הימים,
ב' יז-יח-כ. 100 דברים, כח-סד. 101 ויקרא, כו-מד. 102 כעין זה בדבריו
לדברים לב-כו. 103 ויקרא יח-כח. 104 דברים כח-מו. 105 תהלים יט.
106 ילקוט תהלים, תרעד.